

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК ПРОВІДНИЙ ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Обґрунтовано значення екологізації виробництва в процесі формування екологічно орієнтованого господарського механізму природокористування і забезпеченні сталого економічного та екологічного розвитку країни. Визначено компоненти, механізми управління та шляхи реалізації процесу екологізації виробництва

Постановка проблеми. Екологічна ситуація, в якій доводиться функціонувати сучасній економіці, викликає необхідність комплексного розгляду господарських проблем під кутом зору вимог навколишнього середовища і навколишнього середовища під кутом зору вимог економічного розвитку. Це завдання цілого комплексу природних і суспільних наук. На зламі тисячоліть перед людством постала надзвичайно складна проблема – вибір нової моделі сталого розвитку цивілізації, яка змогла б протистояти подальшій деградації навколишнього середовища. Дана модель повинна визначати процес формування і розвитку суспільних відносин, за якого вплив на довкілля залишається у межах господарської ємності довкілля, тобто такий, що забезпечує збереження природної основи не лише для розвитку економічного базису, сприятливого для життя людини, а й оптимальних умов існування всього біорізноманіття.

Мета. Дослідити значення екологізації виробничої діяльності в процесі формування екологічно орієнтованого господарського механізму природокористування, та забезпеченні сталого економіко-екологічного розвитку країни.

Основний текст. Проблема охорони природи тісно пов'язана з політикою, ідеологією, економікою і соціальною сферою, що викликає необхідність розгляду даної проблеми в різних аспектах: соціально-політичному, правовому, соціально-гігієнічному, техніко-технологічному та

еколого-економічному. Так, соціально-політичний аспект пов'язаний з вирішенням проблеми охорони природи в масштабах всього людства за наявності різних соціальних систем; правову основу охорони навколишнього середовища можна сформулювати, як встановлену законом систему заходів, направлених на охорону навколишнього середовища і раціональне використання, відновлення і примноження природних багатств; соціально-гігієнічний аспект охорони навколишнього природного середовища країни відображає принцип пріоритету в охороні здоров'я і збереження сприятливих гігієнічних умов життя населення; техніко-технологічний аспект охорони природи припускає організацію виробництва за принципом безвідходної; еколого-економічний аспект охорони природи, який став формуватися відносно недавно і своїм виникненням та розвитком обумовлений бурхливим зростанням виробництва і науково-технічною революцією.

Екологічні проблеми економічного розвитку України, належать до числа найактуальніших, що вимагають невідкладного вирішення. В умовах переходу до ринкових відносин, підприємства одержують практично повну фінансово-господарську самостійність і орієнтуються у своїй діяльності переважно на отримання швидкого та максимального прибутку, впливаючи негативно на навколишнє середовище. Подальше загострення

екологічної ситуації стає особливо відчутним в умовах кризових явищ як в економіці, так і в екологічній сфері. Нарощування масштабів і темпів матеріального виробництва, його інтенсифікація, яка відбувається без врахування екологічних факторів стають наслідком екологічної кризи. Основними причинами кризової ситуації є затратний характер економіки, орієнтований на максимальне залучення у господарську діяльність ресурсів; низька економічна зацікавленість підприємств у здійсненні природоохоронної діяльності; неекологічність та застарілість технологій; низький рівень екологічної культури й освіти.

Значні обсяги споживання природних ресурсів, на фоні забруднення навколишнього середовища та недосконаленості технологій виробництва деструктивно вплинули на екологічну ситуацію, значною мірою порушили самовідновлювальні механізми екосистем, що у свою чергу негативно відбилася на соціально-економічному розвитку суспільства. Для підтримки екологічної рівноваги суспільство змушене відволікати значну частину матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спрямованих на запобігання й компенсації негативних наслідків забруднення навколишнього середовища. Покращення екологічного стану України, вирішення проблеми навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів – є одним з найважливіших елементів загального економічного відродження країни, так як неможливо відродити економіку, не думаючи про екологію і навпаки [1].

Базуючись на основних ідеях і принципах, декларованих на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного

потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

В Україні визначення поняття “сталий розвиток” на державному рівні зафіксовано в проекті концепції сталого розвитку в 1997 р.: “Сталый розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь” [7].

Суть концепції сталого розвитку полягає в тому, що на сучасному етапі взаємодії суспільства і природи необхідним є інший принцип: одержання максимально можливої економічної вигоди при обов'язковому збереженні динамічної рівноваги геосистем, що досягається не перевищенням техногенним навантаженням гранично допустимої межі стійкості природного середовища [2]. Це передбачає обов'язковий перехід на нову модель розвитку суспільства, яка б певним чином враховувала баланс економічних і екологічних інтересів: охорона природного середовища без економічного розвитку означає бідність і матеріальну неможливість здійснювати заходи щодо охорони, збереження і відтворення природних ресурсів.

Україна може забезпечити перехід до сталого розвитку виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної модернізації виробництва, використання творчого потенціалу суспільства для розбудови і процвітання держави. Поняття сталого розвитку включає три аспекти: екологічний, економічний і соціальний. Недооцінка будь-якого з цих трьох компонент призводить до порушення в стратегії сталого розвитку. Дійсно, переоцінка економічної сили з недооцінкою екологічних і соціальних результатів призведе до порушення стабільності розвитку, з іншого ж боку, неможливо гарантувати удосконалення умов

життя наступного покоління, якщо удосконалення економіки не супроводжуватиметься скороченням техногенних навантажень на душу населення і вирішення соціальних проблем в житті суспільства. Тому, тільки урівноважене і одночасне рішення всіх трьох задач сталого розвитку – зростання економіки з одночасним удосконаленням екологічних умов і вирішенням соціальних проблем – дозволить зрозуміти цю прогресивну стратегію.

Принципово новий підхід у вирішенні проблеми охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів повинен базуватися на концепції абсолютної відповідальності суспільства за збереження навколишнього середовища. Даний підхід передбачає процес екологізації виробництва, кінцевою ціллю якого має стати гармонійне включення антропогенних процесів у речовинно-енергетичний обмін глобальної геосистеми, яке забезпечувало її стійкість і рівновагу [6].

До недавнього часу, головна природоохоронна концепція в Україні була зорієнтована на пошук і аналіз людського зіткнення з оточенням. Сьогодні ситуація змінюється і це захисне поняття замінене одним новим, головний підхід якого – відновлення сільськогосподарського і індустріального комплексу. Це – концепція Чистого Виробництва (у російській мові частіше використовується, як “екологізація”), а його основа – систематичний підхід. Системний аналіз показує сильну взаємодію і зворотний зв'язок між трьома компонентами сталого розвитку. У зв'язку з чим найсильніші параметри, що визначають стабільність розвитку, – тільки ті, які роблять вплив, як мінімум, на основі двох чинників сталого розвитку з трьох. Збільшення чистоти виробництва робить вплив на економічні і екологічні характеристики системи і тому може бути розцінений, як один з основних чинників, що гарантують сталий розвиток системи.

Базисом соціально-економічного розвитку країни є суспільне виробництво, основу якого складають економічні процеси, пов'язані з виробництвом та споживанням товарів і послуг. Тому можна стверджувати, що формування стійкого розвитку і забезпечення національної екологічної безпеки в будь-якій країні неможливе без екологізації суспільного виробництва.

Екологізація вважається одною із важливих вимог сучасності. Термін одержав безліч тлумачень: екологізація знань, науки тощо. Загальна екологізація означає більш різнобічний, системний, ніж раніше, підхід до об'єктивного світу і більше усвідомлення ролі природи в житті людини, тобто новий етап “екологічної” культури.

Під екологізацією розуміється цілеспрямований процес перетворення, направлений на зниження інтегральної екодеструктивної дії процесів виробництва і з розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту. Екологізація здійснюється через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва і споживчого попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності, що реалізуються як на макро-, так і на мікроекономічних рівнях [8].

Іншими авторами, екологізація виробництва визначається, як поступове розширення дії екологічних пріоритетів у виробничій діяльності, підвищення екологічної освіченості й свідомості управлінського персоналу, поступове проникнення екологічних нововведень у виробництво, екологічна модернізація виробництва.

При наданні визначення “екологізації” є необхідним підкреслити її принципову відмінність від поняття “природоохоронна діяльність”. Поняття “екологізація” ширше за поняття “природоохоронна діяльність”. Останнє ж можна вважати складовим елементом трансформаційних процесів

народногосподарського комплексу, що кваліфікуються як екологізація. Таким чином, хоча й екологізація і включає процеси природоохоронної діяльності, але все ж таки концептуально від неї відрізняється. Природоохоронна діяльність фактично використовується для пом'якшення екологічної недосконалості існуючих технологій і сприяє консервації технічних принципів, на яких засновані дані технології, неефективні по відношенню до природи. Екологізація ж визначає процес постійного екологічного вдосконалення, який направлений на ліквідацію екодеструктивних чинників, а відповідно і потреби в природоохоронних заходах.

Управління процесом екологізації визначається, як процес формування основних компонентів керованої системи, на яких направлена управлінська дія, а також механізмів, за допомогою яких вона здійснюється.

У кожному конкретному випадку механізм реалізації завдань екологізації припускає формування чотирьох взаємопов'язаних системних компонентів, які складають "квадрат" управлінського механізму екологізації:

цільові установки (стратегічні цілі і тактичні завдання, які ставляться на кожному конкретному етапі екологізації і є початковим моментом формування трьох інших компонентів "квадрата" екологізації. Як мета екологізації може бути сформульоване усунення або зниження дії одного або декількох екодеструктивних чинників: запобігання попаданню в компоненти навколишнього природного середовища або продуктивні ланцюги будь-якої шкідливої речовини, зменшення процесів, що ведуть до порушення ландшафтів тощо. Конкретизація цілей екологізації дозволяє сформулювати часткові завдання трансформації народногосподарського комплексу, до яких, зокрема, можуть бути віднесені: реструктуризація економіки, галузей і регіонів; усунення (зниження) потреби в

екологічно несприятливих видах продукції або послугах; заміна екологічно несприятливих технічних процесів; зниження ресурсоемності продукції);

об'єкти екологізації (об'єкти екодеструктивного впливу, які передбачається трансформувати для досягнення мети екологізації: процеси виробництва і споживання продукції або самі продукти, застосування (використання) яких створює причини екодеструктивної дії);

суб'єкти екологізації (підприємства, організації і фізичні особи, впливаючи на яких можна досягати мети екологізації))

інструменти екологізації (забезпечують формування системи мотивів для досягнення мети екологізації) [8].

Екологізація виробництва може здійснюватися різними шляхами: впровадження раціонального природокористування (заощадження природних ресурсів, економія витрат сировини, палива та енергії тощо) та проникненням екологічних нововведень у промисловість (виробництво продукції тривалого та багаторазового використання, споживання відновних природних ресурсів взамін невідновних, комплексне перероблення сировини та утилізація відходів виробництва і споживання, мінімізація розсіюваних і невідновних відходів, використання нетрадиційних джерел енергії тощо) [4].

Одним із основних шляхів екологізації є вдосконалення і модернізація технології виробництва, в тому числі уловлювання викидів, комплексне перероблення стічних вод і відходів та використання продуктів перероблення як вторинної сировини, тобто перетворення забруднювальних речовин на корисні продукти. Другий напрям екологізації виробництва полягає в очищенні викидів і стоків від забруднення і третій – це виробництво обладнання та устаткування для здійснення екологічно безпечних ("зелених") технологій. Очікують, що останній напрям, пов'язаний з виробництвом устаткування для "зелених" технологій, набуватиме дедалі більших масштабів у промисловості

розвинених країн [5]. Модернізацію виробництва потрібно здійснювати на основі системно-екологічного механізму, під яким розуміють процес, що відбувається між вихідним і завершальним еколого-економічними станами виробничої системи, з урахуванням поставлених цілей екологічної модернізації виробництва. Отже, в результаті екологізації виробництва отримують модернізовану модель з поліпшеними еколого-економічними характеристиками, яка може бути одержана лише завдяки застосуванню системного підходу та екологічного менеджменту.

Ще одним з основних чинників, який може суттєво вплинути на досягнення бажаного ефекту реалізації програми екологізації виробництва – проведення екологічного навчання персоналу підприємства, який має здійснюватися на всіх етапах екологічної модернізації. Екологічне навчання надає можливість підвищити інтелектуальний потенціал підприємства та забезпечить свідоме ставлення персоналу до вирішення екологічних завдань модернізації виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, одним із шляхів вирішення екологічних проблем є вирішення питання екологізації виробництва, що сприятиме реалізації сталого економічного розвитку України. Екологізація виробництва передбачає впровадження раціонального природокористування та проникнення екологічних нововведень у виробництво, модернізації і вдосконалення технології виробництва, проведення екологічного навчання персоналу підприємства. Усе це передбачає формування екологічно орієнтованого господарського механізму природокористування в країні, забезпечить активну структурну перебудову в сфері матеріального виробництва, основою якої є: побудова соціально орієнтованої ринкової економіки, яка дозволить забезпечити належний рівень життя населення; зменшення техногенного навантаження на довкілля,

перехід на нові методи антропогенної діяльності, в основу яких покладено екологічно безпечні технології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бабич Р.Б.* Організаційно-економічний механізм регулювання екологізації виробництва (на прикладі лісового комплексу). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, К., 2005. -21 с.
2. *Бачинський Г. та ін.* Основи соціоекології. К.: “Вища школа”, 1995. -154с.
3. *Данилишин Б.* Сучасні тенденції регулювання процесів природо-користування в Україні // *Економіка України.* – 1994. – № 11. с.59-62.
4. *Дорогунцов С., Федорищева А.* Устойчивость развития эколого-экономического потенциала Украины и ее регионов // *Экономика Украины.* – 1996. – № 7. с. 4-17.
5. *Запольський А.К., Салюк А.І.* Основи екології: Підручник / За ред. К.М.Ситника. - К.: “Вища школа”, 2001. – 357с.
6. *Кислий В.М., Лапін Є.В., Трофіменко М.О.* Екологізація управління підприємством: Монографія. Суми: “Університетська книга”, 2002, -233с.
7. Концепція сталого розвитку України. <http://www.undpsust.kiev.ua>.
8. *Экологическая экономика: Учебник.* – Сумы: Издательство “Университетская книга”, 2001 – 350с.

САВИЦЬКИЙ І.О. – аспірант Державного агроекологічного університету